

K PROBLEMATIKE SKÚMANIA HODNÔT KRAJINNÉHO OBRAZU

Doc. Ing. arch. Peter Gál, CSc.

Spoločenský i profesionálny názor na vlastnosti a hodnoty krajiny ako územno-priestorového pojmu je v neustálom vývoji.

V ostatnom období sú silne preferované krajinnno-ekologické postupy pri hodnotení a pretváraní krajiny, čo je podporené aj príslušnou legislatívou. Územný rozvoj Slovenska je usmerňovaný dosiaľ nepoužívanými metódami územného a ekologického plánovania v zložitých podmienkach koexistencie záujmov štátnej správy a miestnej samosprávy. Význam, kvalita a hodnoty krajinného obrazu jednotlivých regiónov Slovenska nie sú pritom primerane zvažované a zhodnocované, keďže k danej problematike nie sú k dispozícii aktuálne výsledky súhrnnej vedecko-výskumnej činnosti. Pojmový aparát skúmanej problematiky obsahuje značné množstvo nejasností a nepresností, ako aj pojmy z obdobia centrálne plánovanej a riadenej spoločnosti.

Horeuvedená úvaha stručne sumarizuje súčasný stav poznania problematiky, ktorú súhrnne označujeme pojmom „krajinný obraz“. Ide o konštatovanie, týkajúce sa Slovenska a jeho teoretickej sféry, keďže vo svete sa vedeckým skúmaním pojmu krajinný obraz zaoberajú mnohé renomované pracoviská s pomerne pestrou publikačnou činnosťou.

Cieľom nášho skúmania je sumarizácia doterajších výstupov vedeckovýskumných aktivít týkajúcich sa problematiky krajinného obrazu s dôrazom na využitie zahraničných prameňov, ktorá má slúžiť ako východisko k postaveniu vlastnej teoretickej platformy, formulujúcej charakteristiky skúmaného javu. Krajinný obraz tu chápeme ako kategóriu, ktorá je nezastupiteľnou súčasťou súboru kultúrnych hodnôt národného územia a preto má byť predmetom zmysluplnej a cieľavedomej starostlivosti zo strany oficiálnych inštitúcií i celej občianskej spoločnosti.

Cieľom výskumného projektu „Krajinný obraz - národná kultúrna hodnota“ je predovšetkým:

- sformulovanie teoretickej základne pre skúmanú problematiku, vrátane základného terminologického aparátu,

- charakteristika typovej škály krajinného obrazu Slovenska vo väzbe na identifikované krajinné typy,

- definovanie metód hodnotenia a hodnotovej škály krajinného obrazu v teoretickej polohe,

- územný priemet hodnotenia krajinného obrazu Slovenska s dôrazom na určenie krajinných segmentov s najvyššími hodnotami, ktoré vyžadujú osobitnú starostlivosť.

Celý proces riešenia výskumného projektu sa opiera o overené metodické postupy vedeckej práce, ktoré zahŕňajú:

- sumarizáciu doterajších poznatkov skúmanej problematiky,

- rozšírenú analytickú časť skúmania v diferencovaných polohách participácie hraničiacich vedných odborov nadväzujúcich na vedné odbory architektúry a urbanizmu;

- diskusiu rozšíreného spektra nadobudnutých poznatkov,

- formulovanie zásadných teoretických výstupov v syntetizujúcej polohe i v polohe špecializovaných čiastkových riešení,

- formulovanie aplikačných výstupov s priemetom do územnoplánovacej sféry, vrátane zásad pre usmerňovanie územného rozvoja.

Uvedené (neskromné) vedecké ciele i uvažované postupy skúmania však nie je možné bez zvyšku vyriešiť v rámci nášho výskumného projektu, ktorý považujeme v danej problematike za pilotný, a predpokladáme jeho logické pokračovanie. Ide tu o proces, ktorý je už naštartovaný, nakoľko v polohe viacerých pracovísk s geografickým a krajinnnoekologickým zameraním sa v nedávnom období objavili viaceré príspevky a výstupy, zaoberajúce sa skúmaním kategórie „krajinný obraz“. Aj sféra urbanizmu a územného plánovania prejavuje v ostatnom období zvýšený záujem o problematiku krajinného obrazu, čoho svedectvom sú viaceré príspevky na dvoch doterajších celoslovenských konferenciách „Krajina, človek, kultúra“, ktoré sa pod gesciou SAŽP konali v r. 1996 a 1997 v Banskej Bystrici. Stav

poznania ako aj osobný vedecký záujem o riešenie problematiku viedol k sformovaniu pomerne širokého riešiteľského tímu, v ktorom simultánne pôsobia významní predstavitelia z vedných odborov urbanizmu (so zameraním na krajinnú architektúru), geografie, krajinej ekológie, lesníctva, ekosozológie, fyziotaktiky a ďalších. Osobitnou zložkou skúmania krajinného obrazu je identifikácia a klasifikácia metód zobrazovania resp. grafického vyjadrovania krajinného obrazu v širokej škále klasických, štandardných i progresívnych foriem, čo je doménou umenovednej a výtvarnej zložky riešiteľského tímu.

Vymedzenie skúmanej problematiky vo väzbe na doteraz zhromaždené poznatky (Drdoš 1995, Supuka 1997):

- **krajinný obraz** je súčasťou širšie chápanej kategórie **krajinná štruktúra**, ktorá je určená priestorovo i časovo, tvoria ju prírodné i socioekonomické prvky i vzťahy medzi nimi;

- teoretická sféra (najmä v polohe krajinej ekológie) diferencuje krajinnú štruktúru na primárnu, sekundárnu a terciárnu, pričom fenomén krajinného obrazu chceme skúmať najmä v rovine sekundárnych (druhotných) krajinných štruktúr, teda súčasnej krajiny, kde je jej prírodná podstata viac či menej pretvorená socioekonomickými aktivitami a je vo vymedzenom časovom horizonte objektívne pozorovateľná;

- krajinná štruktúra je vo všeobecnosti predmetom pozorovania a vnímania (percepce), pričom percepcia sa týka spravidla určitého, pozorovateľného krajinného segmentu;

- abstrahovaným predmetom percepcie krajinej štruktúry je krajinný obraz alebo krajinná scenéria.

Pre hlbšie pochopenie sledovaných pojmov uvádzam niektoré definície, opierajúce sa o niektoré domáce citácie či zahraničné pramene:

- **Krajinný obraz** je vizuálne vnímateľný celkový charakter krajiny - t. j. časť krajiny, ktorú vnímame zmyslami (Bechman, Johnson 1980, in Drdoš 1995).

- **Krajinná scenéria** je výsek krajinného priestoru, viditeľný z jedného alebo len z niekoľkých voliteľných bodov priestoru (Langer 1990, in Drdoš 1995).

- **Krajinný obraz** je potrebné ponímať v dvojakom zmysle: ako zdroj, teda hodnotu, symbol a informačný nositeľ určitého počtu emociálnych, zmyslových a konkrétnych priestorových daností, a ako faktor využívania,

motivovaného individuálnymi a skupinovými potrebami trávenia voľného času v prírode (tamtiež).

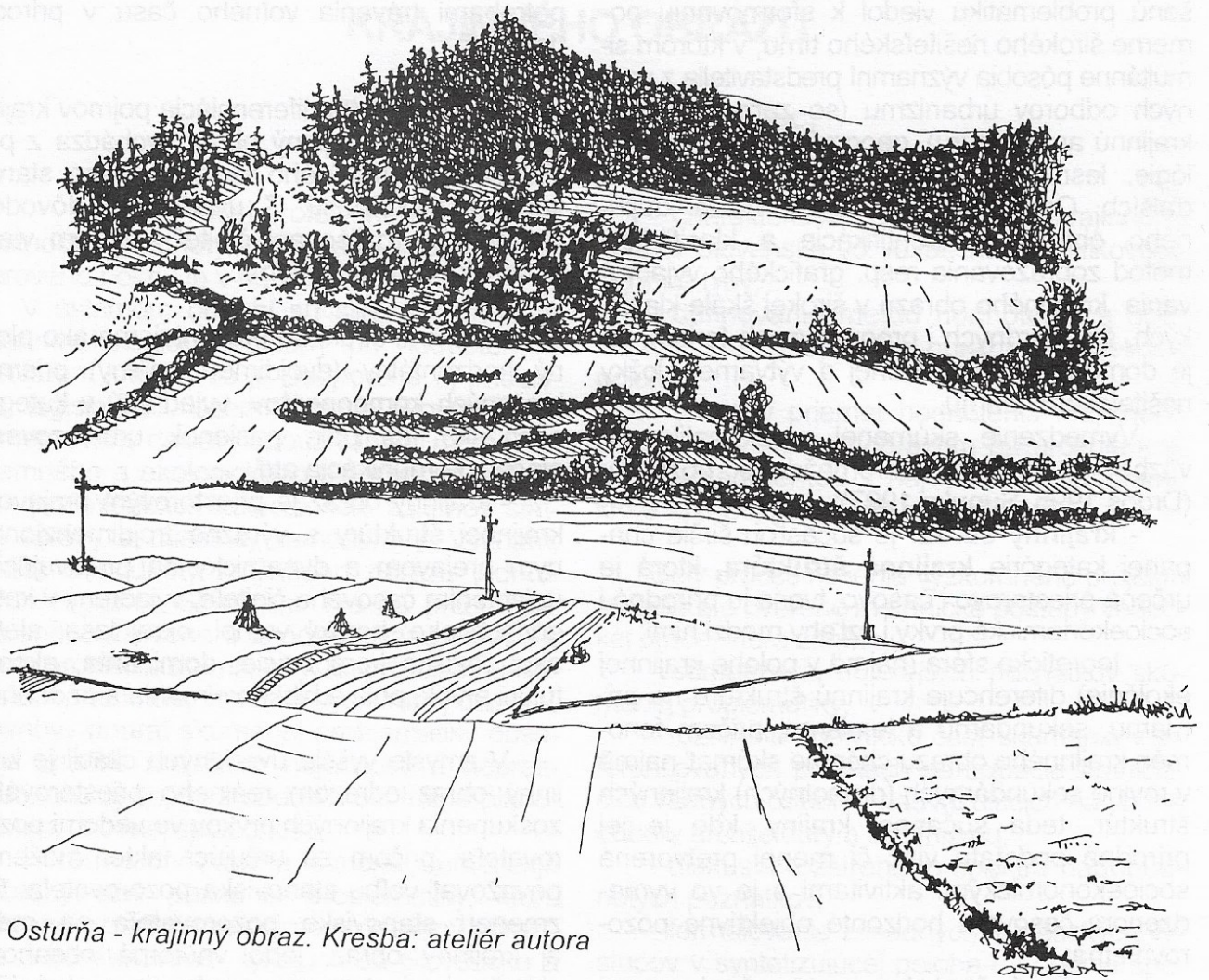
Metodologická diferenciacia pojmov krajinná štruktúra a krajinný obraz vychádza z požiadavky ich zreteľného rozlíšenia, resp. stanovenia rozlíšiteľnosti. Z uvedených dôvodov volíme ako rozlišovací činiteľ kritérium viacdimenzionálnosti, pričom:

- krajinnú štruktúru prezentujeme ako plošný horizontálny (dvojdimeznionálny) priemet krajinných komponentov, vyjadrený v kategóriách ako: les, pole, pasienok, urbanizovaná plocha, komunikácia atď.

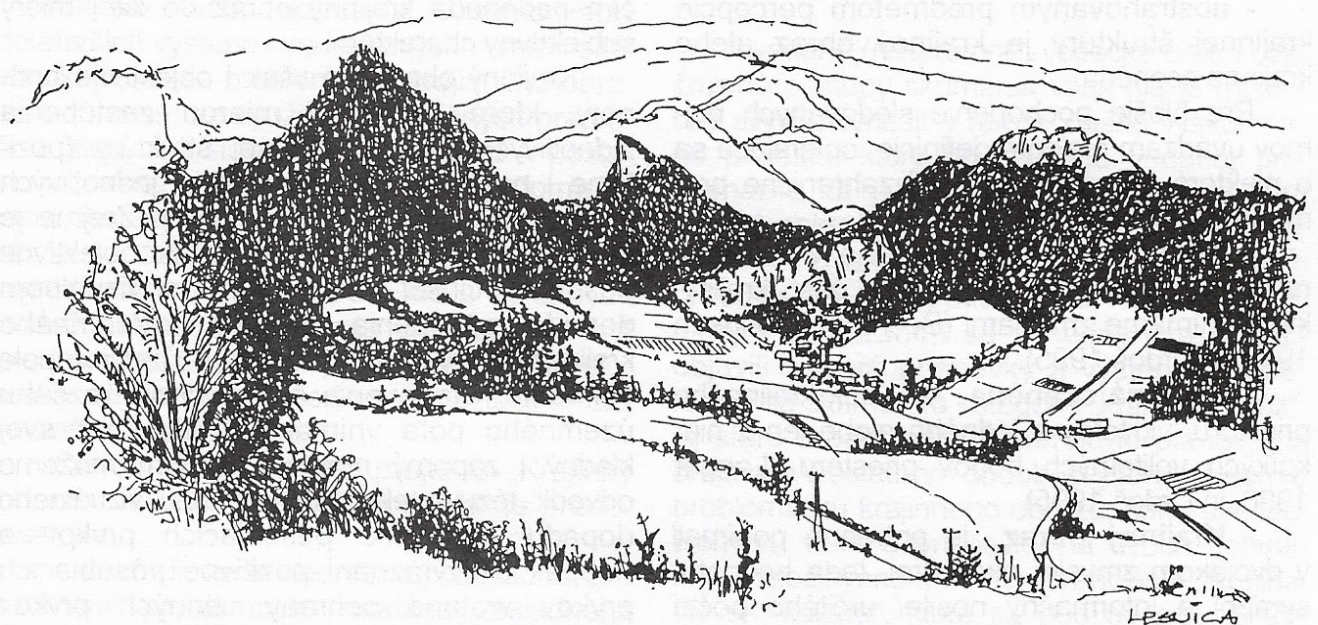
- krajinný obraz je priestorovým prejavom krajinej štruktúry s výrazne trojdimenzionálnym prejavom a dynamicky sa prejavujúcim uplatnením časového činiteľa, vyjadrený v kategóriách ako: horský vrchol, okraj lesa; alebo ako: ťažisko kompozície, dominantna, akcentujúci prvok, pole a hĺbka vnímania a podobne.

V zmysle vyššie uvedených citácií je krajinný obraz odrazom reálneho priestorového zoskupenia krajinných prvkov vo vedomí pozorovateľa, pričom za určujúci faktor môžeme považovať voľbu stanoviska pozorovateľa. So zmenou stanoviska pozorovateľa sa mení aj krajinný obraz, jeho vnútorná obsahová skladba i priestorové vymedzenie a ohraničenie. V istom slova zmysle si teda pozorovateľ pomocou voľby stanoviska môže formovať svoj „obraz krajiny“, stať sa jeho spolutvorcom, čím nadobúda krajinný obraz do istej miery subjektívny charakter.

Krajinný obraz má však i objektívne hodnoty, ktoré sú dané mierou zastúpenia jednotlivých prvkov krajinej štruktúry (pozitívne i negatívne pôsobiacich) v jednotlivých vymedzených segmentoch krajiny. Zrejme je tu možné odhaliť a skúmať i ďalší objektívne pôsobiaci činiteľ, ktorý vidím vo vizuálnom dopade pôsobenia určitého významného krajinného prvku na ohraničené územné pole vnímania. Stanovenie a posúdenie rozsahu územného poľa vnímania môže mať svoj kladný i záporný moment, pričom môžeme odvodiť tézu o eliminácii rozsahu vizuálneho dopadu negatívne pôsobiacich prvkov a naopak o zvýraznení pozitívne pôsobiacich prvkov vrátane ochrany cenných prvkov krajinného obrazu a vhodných polôh ich vnímania.

Osturňa - krajinný obraz. Kresba: ateliér autora

Lesnica - krajinný obraz. Kresba: ateliér autora

Krajinný obraz je v princípe výsledkom spolupôsobenia charakteristických znakov prírodného prostredia a socioekonomických aktivít človeka v pokračujúcich vývojových obdobiach. Bohatosť a rozmanitosť foriem prírodného vývoja na území Slovenska sú východiskovým potenciálom pre neobyčajne širokú škálu typov krajinného obrazu. Pre ilustráciu šírky problematiky uvádzam podstatné súbory javov, ktoré sa výrazne uplatňujú pri formovaní krajinného obrazu:

a) Javy s prevahou prírodných prvkov

- javy geologické a geomorfologické, tektonické celky a formácie, výrazne sa uplatňujúce vypuklé a duté geomorfologické formy v krajine (hrebene, vrcholy, štíty pohorí, údolia, priepasti, skalné zrázy a bralá, krasové a vulkanické útvary, glaciálne útvary, rovinaté plochy, terénne depresie a pod.),

- javy hydrogeologické a hydrobiologické (prameniská, minerálne pramene a žriedla, prírodné vodné toky, meandre a riečne ramená, močiare a rašeliniská, vodopády, jazerá všetkých druhov),

- javy vegetačného krytu, biologicky a biotechnicky sa uplatňujúce v krajine v prirodzenej i umelo vytvorenej forme (významné biotopy, špecifické fytoceózy, lesné porasty s výraznou prirodzenou štruktúrou, menšie lesné porasty a remízky v nelesnej krajine, rozvoľnené porasty lesov parkového charakteru, lesné parky, brehové porasty lužnej vegetácie, vetrolamy, okrasné stromoradia, parky, významné solitéry a skupiny stromov v mimosídelskej a nelesnej krajine, poľnohospodárske kultúry, vinice, sady a pod.).

b) Javy s prevahou umelo vytvorených prvkov:

- javy sídelnej štruktúry, dané najmä polohou, tvarom a veľkosťou sídelných útvarov (mestské a vidiecke osídlenie v kompaktných a rozvoľnených formách, silueta sídla a jeho častí),

- javy, súvisiace s výstavbou technických diel (dopravné a vodné stavby, energetické a spojové sústavy, výrobné areály a pod.),

- javy, súvisiace s aktivitami poľnohospodárstva (spôsob a organizácia obhospodarovania pôdneho fondu, protierózne opatrenia, rozmiestnenie poľnohospodárskych dvorov a technických zariadení...),

- javy, súvisiace s aktivitami rekreácie a športu (rekreačné areály a objekty, technické

diela pre šport a rekreáciu, horské dopravné zariadenia, lyžiarske mostíky, areály vodných športov, areály pre jazdecký šport, kúpeľné a liečebné areály a pod.),

- javy, dokumentujúce historický vývoj v krajine (hrady, zámky, kaštiele, sakrálné stavby, historické relikty obhospodarovania a využívania krajiny),

- javy s charakterom dominanty výtvarného diela (pamätne areály, pamätníky).

Spolupôsobenie a prelínanie javov z prvej a druhej skupiny vytvára neopakovateľné zoskupenia krajinného obrazu, ktoré sú prejavom územnej identity určitého segmentu krajiny a nadväzne i špecifickým znakom jeho hodnoty. Je nesporné, že i pri skúmaní uvedených javov v tejto sfére je potrebné prejsť od laických prístupov k profesionálne erudovanému pôsobeniu, ktoré dokáže objektivizovať prvotný zmyslový vnem.

Skúmanie podstaty pojmu krajinný obraz a vedecky podložené úsilie o zachovanie a rozvíjanie jeho hodnôt je výzvou pre súčasnú krajinnú architektúru. Krajinné celky s najvyššími hodnotami krajinného obrazu treba účinnými nástrojmi a metódami chrániť a paralelne sa usilovať o vytváranie nových hodnôt obrazu harmonickej krajiny.

Literatúra:

Drdoš, J.: Krajinný obraz a jeho hodnotenie. Životné prostredie, 4/1995, str. 202-25.

Supuka, J.: Nástroje a prostriedky tvorby krajiny s dôrazom na vegetačné formácie. In: Krajina, človek, kultúra. SAŽP, B. Bystrica, 1997, str. 29-32.

Gál, P.: Krajinný obraz - národná kultúrna pamiatka. In: Krajina, človek, kultúra. SAŽP, B. Bystrica 1996, str. 120-121.

Jančura, P., Marenčák, M.: Tvorba krajiny ako identická súčasť procesu územného plánovania. In: K aktuálnym problémom urbanizmu, územného plánovania a stavebného poriadku. SAŽP, B. Bystrica, 1996, str. 47-43.

Petro, I.: Krajina a pamiatky. In: O územnom plánovaní, urbanizme a stavebnom poriadku. SAŽP, B. Bystrica, 1997, str. 54-57.

Kodoň, M.: Hrady na Slovensku v obraze krajiny. In: Krajina, človek, kultúra. SAŽP, B. Bystrica. 1996, str.140-150.